

فرم ثبت نام حافظه جهانی

شاهنامه بایسنقری

بخش نخست) اطلاعات ضروری

۱. خلاصه:

ابوالقاسم منصور ابن حسن فردوسی طوسی شخصیتی برجسته در شعر ایران و شاعر ملی‌گرای امپراطوری فارسی به شمار می‌رود. وی در شهر توس در سال ۹۴۱^۱ میلادی متولد و در سال ۱۰۲۰ ده سال پس از اتمام اثر حماسی‌اش، شاهنامه، وفات یافت. این اثر یکی از آثار کلاسیک دنیای فارسی‌زبانان است و با ایلید و انه‌ئید از جوامع فرهنگی یونانی و روم برابری می‌کند. وجه مشخصه مهم این اثر آن است که علی‌رغم آن که در زمان خلق آن عربی، زبان اصلی علوم و ادبیات بود، فردوسی تنها زبان فارسی را به کار برد بنابراین به احیا و حفظ این زبان مهم دنیا کمک کرد. (امروزه بیش از شصت و پنج میلیون نفر فارسی‌زبان در ایران، افغانستان، تاجیکستان، پاکستان و جوامع دیگر پراکنده می‌باشد).

شاهنامه همچنین به عنوان متن مهمی در سراسر آسیای مرکزی، هند و امپراطوری سابق عثمانی به شمار می‌رود. به تعداد بی‌شماری تکثیر شده است و سه نسخه از آنها از ارزش جهانی برخوردار است: شاهنامه دیموت^۲ که در اوایل دهه ۱۳۰۰ میلادی برای یکی از حامیان ایل خانیان، غیاث‌الدین^۳ تهیه شده؛ شاهنامه هافتون^۴ در قرن ۱۶ و شاهنامه بایسنقری که در سال ۱۴۳۰ میلادی برای شاهزاده بایسنقر (۱۴۳۳-۱۳۹۹) نوه رهبر افسانه‌ای آسیای مرکزی، تیمور (۱۴۰۵-۱۳۳۶) تهیه شد. تنها «شاهنامه بایسنقری» بر جا مانده است که در کتابخانه سلطنتی کاخ گلستان در تهران نگهداری می‌شود. شاهنامه نمایانگر جوهره ارزشهای زیباشناختی و ادبی حاکمان نخبه رنسانس تیموریان است که در قرن ۱۵ بر آسیای مرکزی و غربی حکمرانی می‌کردند.

۲. مشخصات معرفی‌کننده اثر:

۱/۲. نام (فرد یا سازمان):

سازمان میراث فرهنگی و گردشگری؛

۲/۲. نحوه ارتباط با میراث مکتوب معرفی شده:

سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مؤسسه مسئول در زمینه کاخ گلستان و محتویات

موجود در آن از جمله «شاهنامه بایسنقری» است؛

۳/۲. شخصی که می‌توان با او تماس گرفت:

خانم ف. فرزام، رئیس مرکز اسناد، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری؛

۴/۲. جزئیات مربوط به نحوه تماس (شامل آدرس، تلفن، فاکس، پست الکترونیک):

ایران، تهران، خ آزادی، تقاطع زنجان، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، مرکز اسناد؛

تلفن: ۹۸۲۱۶۶۰۰۳۱۲۶؛

فاکس: ۹۸۲۱۶۶۰۰۲۸۷۵؛

پست الکترونیک: farzam@inchodoc.ir

۳. ماهیت و توصیف میراث مکتوب:

۱/۳. نام و جزئیات مربوط به اثر معرفی شده:

نام: شاهنامه بایسنقری؛

محل نگهداری: ایران، تهران، کاخ گلستان، کتابخانه سلطنتی؛

شماره شناسایی: نسخه خطی ۷۱۶.

۲/۳. توصیف:

به مشخصات ضمیمه مراجعه شود.

۴. ارزیابی بر اساس معیارها:

۱/۴. آیا اصالت این اثر به اثبات رسیده است؟

اصالت و منشأ شاهنامه شاهزاده بایسنقر هرگز مورد پرسش قرار نگرفته است. کیفیت اثر و خوشنویسی آن در حد عالی است و بر شمسه مزین آن که با حروف طلا نگاشته شده است این عبارت دیده می‌شود که این نسخه برای «خزانة سلطان بایسنقر» تهیه شده است. نام بایسنقر روی گچبری‌های ساختمانهای به تصویر کشیده شده در مینیاتورها نیز دیده می‌شود. نام خطاط، جعفر البایسنقری و تاریخ کتابت ۸۳۳ هجری، در بخش پایانی کتاب یا آخرین صفحه آمده است؛

۲/۴. آیا اهمیت جهانی، منحصر بودن و بی نظیری آن به اثبات رسیده است؟

اهمیت جهانی: این امر هم از خود نسخه و هم از منشأ آن نشأت می‌گیرد.

شاهنامه برای دنیای فارسی‌زبانان با ایلید و انه‌ئید از جوامع فرهنگی یونانی و رومی برابری می‌کند. شاهنامه تاریخ حماسی آسیای مرکزی است که خلق آن نه تنها هویت امپراتوریهای کهن را مستحکم نمود بلکه زبان فارسی را نیز احیا کرد.

منشأ آن نیز از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. قدرت نظامی تیمور لنگ که تیمور نیز نامیده می‌شود، از شهرت برخوردار است اما او حامی هنر نیز بود و در اصلاحات اجتماعی نیز نقش فراوانی داشت^۵. با گرد آوردن صنعتگران از سرزمینهای فتح شده گوناگون به پایتختش در سمرقند، تیمور لنگ یکی از درخشان‌ترین دوران را در هنر اسلامی آغاز کرد که به عنوان رنسانس تیموریان شناخته می‌شود و وجه مشخصه آن معماری با شکوه و دستاوردهای روشنفکرانه، علمی و فرهنگی است.

مسافران فوج فوج به شهرها رفتند و داستانها و عقاید را به سرزمین‌های دور دست بردند بنابراین سلسله تیموریان هنر و معماری را از آناتولی تا هند تحت تأثیر قرار داد. فرزندان تیمور لنگ به حامیان پیشرو در هنر، علوم و معماری بدل شدند. به عنوان مثال، الغ بیک برادر بایسنقر یکی از بزرگ‌ترین ستاره‌شناسانی بود که دنیا تا کنون به خود دیده است. با حمایت آنها، جهان اسلامی شرق به مرکز فرهنگی برجسته‌ای بدل شده و هرات، پایتخت جدید تیموریان محل وزارت بایسنقر هسته اصلی آن بود.

به علت شکوفایی تذهیب و تصویرگری نسخ خطی، مکتب هرات اغلب به عنوان اوج نقاشی ایرانی در نظر گرفته می‌شود.

منحصر به فرد بودن و بی‌نظیری: معماری عظیم تیموریان هر چند در برخی موارد در شهرهایی مانند هرات و سمرقند به شدت تخریب شده اما در دیگر موارد بر جای مانده است. اگر چه، تاریخ بی‌ثبات منطقه آسیای مرکزی و طمع دلالت آثار هنری سبب شده که نسخ خطی آسیب‌پذیر کمتری از آن دوران موجود باشد و نسخه خطی کمی با کیفیت یا منشأ دو شاهنامه بایسنقری موجود است. حتی می‌توان گفت با قطعه قطعه کردن غیرقانونی شاهنامه‌های «دموت» و «هافتون» هیچ نسخه خطی از این نوع در دنیا بر جای نمانده است.

ورای ارزش ذاتی متن و نقش شاهنامه در صحنه گذاشتن بر زبان فارسی به عنوان زبانی عقلانی، این نسخه خطی هم منحصر به فرد و هم بی‌نظیر است.

در این زمان مدرسه خطاطی و نقاشی مینیاتور تحت حمایت بایسنقر تأسیس شد، هنرمندان فوج فوج به شهر رفتند و انواع مختلفی از خط کوفی ایجاد شد؛ زیرا اساتید با یکدیگر به رقابت پرداختند تا توجه وزیر را به خود جلب کنند و قوانین سختی که دربرگیرنده تمام جنبه‌های این حرفه بود وضع شد. بایسنقر بیش از چهل نقاش، تذهیب‌کار و خطاط را گرد هم آورد تا تحت نظر استاد جعفر البایسنقری، خطاط شاهنامه به کار مشغول شوند. در بین هنرمندانی که به خاطر همکاری‌شان با مکتب هرات نامشان در تاریخ ثبت شد می‌توان به سلطان علی شوستری، ابراهیم تبریزی، درویش حسین نقاش و فرخ بیگ اشاره نمود. یکی از

بهترین شاهکارهای این دوران، شاهنامه بایسنقری، مستقیماً توسط دربار سلطنتی تأیید شد و موجب به وجود آمدن مکتب هرات به عنوان نیروهای جدید و تأثیرگذار در هنر شد؛
۳/۴. آیا یک یا چند معیار الف) زمان ب) مکان ج) افراد د) موضوع و مضمون ه) قالب و سبک برآورده شده است؟

الف) زمان: تیمور لنگ که در سال ۱۴۰۵ درگذشت. آخرین امپراطوری شرقی عظیم و چند ملتی را بنا نهاد. وی با گرد آوردن صنعتگران از سرزمین‌های فتح شده گوناگون در پایتختش، سمرقند، آغازگر یکی از درخشان‌ترین دوران در هنر اسلامی بود که به عنوان رنسانس تیموریان شناخته می‌شود و شهرت آن دوران به علت معماری عظیم و دستاوردهای فکری، علمی و فرهنگی بود. فرزندان وی پیشرو در هنر، علم و معماری بودند. پدر بایسنقر، شاهرخ (۱۴۴۷-۱۳۷۷) چهارمین و کوچک‌ترین پسر تیمور لنگ بود اما او کنترل امپراطوری را در سال ۱۴۰۹ به دست گرفت و مسیرهای بازرگانی اصلی میان شرق و غرب از جمله جاده افسانه‌ای ابریشم را تحت کنترل خود درآورد. شاهرخ پایتخت خود را هرات قرار داد که به مرکز سیاسی امپراطوری تیموریان و قلب تفکر رنسانس تیموریان بدل شد. همسر وی، گوهرشاد شاهزاده فارس، دو مسجد برجسته و مدارس علمیه را در مشهد و هرات بنا نهاد و منشأ نژادی متفاوت سلسله حاکم، منجر به خصوصیت متمایز در نگرش فرهنگی آن شد که ترکیبی از فارس و آسیای مرکزی بود و ادبیات به زبان ترکی و فارسی نگاشته می‌شد. برادر بایسنقر، الغ بیگ، یکی از بزرگ‌ترین ستاره‌شناسانی بود که دنیا تا کنون به خود دیده است. او رصدخانه‌ای در سمرقند ایجاد کرد و بایسنقر مکتب خطاطی و نقاشی مینیاتور هرات را بنا نهاد. کتابخانه او در نوع خود الگو شد و توسط کامران، پسر مغول امپراطور مغول، بابر در کابل و همایون برادر بزرگ-ترش در هند و همچنین توسط عثمانیان در استانبول الگوبرداری شد؛

ب) مکان: هرات قلب تفکر رنسانس بود و علم و فرهنگ را در آسیای غربی و مرکزی و ماورای آن تحت تأثیر قرار داد. مدرسه خطاطی و نقاشی مینیاتور، نقطه اوج هنر ایرانی در نوع خود تحت حمایت بایسنقر تأسیس شد و شاهنامه بایسنقری مروارید کتابخانه مشهور وی بود. با سفارش این حماسه مادی، بایسنقر هم مکتب را بنا نهاد و هم بر اهمیت زبان فارسی به عنوان زبانی عظیم و بر تاریخ ایران به عنوان موضوعی عظیم تأکید کرد؛

ج) افراد: بافتهای اجتماعی و فرهنگی خلق «شاهنامه بایسنقری» جنبه‌های مهمی از رشد فرهنگی و هنری را منعکس می‌کند و تأثیر افراد و گروههای کلیدی بر فرهنگ جهانی را

نشان می‌دهد. سلسله تیموریان هنر و علوم جهان را تحت تأثیر قرار داد بنابراین این نسخه خطی نمایانگر میراث فرهنگی و هنری بین‌المللی است؛

د) موضوع و مضمون: بایستقر با سفارش این حماسه مادی، بر اهمیت زبان فارسی به عنوان زبانی عظیم و تاریخ زبان فارسی به عنوان موضوعی عظیم تأکید کرد. شاهنامه برای فارسی‌زبانان با ایلپاد و انه‌ئید جوامع فرهنگی و رومی برابری می‌کند. این اثر تاریخ حماسی آسیای مرکزی است که خلق آن نه تنها هویت امپراطوریه‌های کهن را مستحکم کرد بلکه زبان فارسی را احیا کرد علاوه بر این، این نسخه خطی خاص، متن اصلی مقدمه را که به عنوان «مقدمه بایستقری» شناخته می‌شود با خود دارد بنابراین در اثرگذاری متن نقش مهمی داشته است؛

ه) قالب و سبک: «شاهنامه بایستقری» با سفارش یکی از حامیان هنر که از شهرت جهانی برخوردار است، در قلب امپراطوری فرهنگی تهیه شد. بنابراین، این اثر فوق‌العاده زیبای هنری با تذهیب‌های فراوان خطاطی طلاکوب است. این نسخه خطی شامل ۲۲ صفحه مینیاتور است که تاریخ ترسیم آنها به ۱۴۳۰-۱۴۲۶ باز می‌گردد. مورخان بین‌المللی هنری این متن را یکی از مهم‌ترین متون از نوع خود می‌دانند که تا کنون تهیه شده است. متن این نسخه از اهمیت فراوان برخوردار است چرا که نه تنها زبان فارسی را به زبانی عظیم بدل کرد بلکه متنی تأثیرگذار از حماسه یک امپراطوری به شمار می‌رود؛

۴/۴. آیا مسائلی از قبیل مادر بودن، انسجام، در معرض خطر بودن و مدیریت درباره این اثر وجود دارد؟

نادر بودن: «شاهنامه بایستقری» نادر نیست، منحصر به فرد است. دو شاهنامه مشابه وجود داشته؛ «شاهنامه دیموت» و «شاهنامه هافتون». شاهنامه دیموت شاهکاری ۴۰۰ صفحه‌ای است که در تبریز تهیه شد و توسط یک دلال آثار هنری بلژیکی به نام جی. جی دیموت در سال ۱۹۰۹ قطعه قطعه شد تا تصاویر را به صورت جداگانه و با قیمتی بالاتر به فروش برساند. در نتیجه تنها ۵۸ نسخه از حدود ۲۰۰ مینیاتور اصل موجود است^۶ و آنچه هنرمندان به آن «قدیمی‌ترین شاهکار موجود از نقاشی ایرانی» (بلر و گرابر،) گفته‌اند، در دسترس جهانیان قرار ندارد و مفقود شده است.

«شاهنامه هافتون» نیز به نام قطعه قطعه کننده آن، آرتور هافتون، دلال آثار هنری آمریکایی، نامیده می‌شود. این اثر به سفارش مؤسس سلسله صفوی، شاه اسماعیل و پسرش طهماسب که در دوران حکومت وی بیشتر ۲۴ سال تولید آثار هنری رخ داد، تهیه شد. این اثر در سال ۱۹۰۳ توسط بارون ادموند دو روتشیلد به بازار هنری غرب معرفی شد. طبق گفته بلرو بلوم (۱۹۹۷)

آقای هافتون نسخه خطی را در سال ۱۹۵۹ قطعه قطعه کرد و صفحات تکی را به تدریج به فروش رساند. پس از مرگ هافتون در سال ۱۹۹۴، وراثش صفحات باقی مانده را (۵۰۱ برگ با متن و ۱۱۸ برگ با تصاویر) در ازای نقاشی دو کونینگ با دولت ایران مبادله کرد.^۷ شاهکار اصلی، ۲۵۸ تصویر داشت و در فاصله سالهای ۱۹۰۳ و ۱۹۵۹، مینیاتورها با بی‌دقتی فهرست شده بود و تنها توسط تعداد کمی از مورخان آثار هنری مورد بررسی قرار گرفته بود. تا این که مارتین دیکسون، مورخ و استوارت ولش، استاد ممتاز هنر اسلامی در دانشگاه هاروارد وظیفه شاق یافتن و تکثیر ۲۵۸ مینیاتور اصل را بر عهده گرفتند^۸ تا محققان آثار هنری به قبح عمل مجرمانه هافتون پی برند. مدخل فهرست سویتی؟؟؟ در سال ۱۹۹۶ که به فروش ۴ فقره از تصاویر اشاره دارد (سودی بیش از سه میلیون دلار آمریکا) بر این امر تأکید می‌کند که نسخه خطی که برای شاه طهماسب تهیه شد (۱۵۷۶-۱۵۱۴، دوران حکومت ۱۵۷۶-۱۵۲۴) در سراسر جهان به عنوان یکی از نسخ خطی مصور عظیم در هر دوران و هر فرهنگی مورد ستایش قرار می‌گیرد و در میان بزرگ‌ترین آثار هنری در جهان به شمار می‌رود^۹.

انسجام: این نسخه خطی به خوبی محافظت می‌شود و از شماره ۱ تا ۷۰۰ شماره‌گذاری شده است. ۱۶ صفحه مفقود است (صفحات ۱۷۹-۱۸۵ و صفحات ۵۰۶-۵۱۲) و ۵ صفحه نیز در داخل کتاب جا به جا قرار گرفته است.

۵. اطلاعات حقوقی:

۱/۵. مالک میراث مستند (نام و جزئیات تماس):

ایران، تهران، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، کاخ گلستان؛

۲/۵. متولی میراث مستند (نام و جزئیات تماس):

خانم پ. ثقه‌الاسلامی، رئیس کاخ گلستان؛

ایران، تهران، میدان ۱۵ خرداد، ارگ، کاخ گلستان

تلفن: ۹۸۲۱۳۳۹۱۲۰۵۹؛

فاکس: ۹۸۲۱۳۳۱۱۱۸۱.

۳/۵. وضعیت حقوقی:

الف) نوع مالکیت: ملی؛

ب) دسترسی: دسترسی به اتاق مطالعه کتابخانه کاخ گلستان محدود به افرادی می‌شود که

دارای مجوز خاص هستند. فاکسیمیله تمام رنگی از نسخه خطی موجود است و

مینیاتورهای نسخه خطی به رایگان در کتب مربوط به هنر دنیای اسلام چاپ می‌شود؛

ج) وضعیت حق نشر: حق تکثیر مینیاتورها معمولاً برای استفاده علمی و آموزشی رایگان است؛

د) سرپرست مسئول:

خانم پ. ثقه‌الاسلامی، رئیس کاخ گلستان؛

ه) عوامل دیگر.

۶. طرح مدیریتی:

۱/۶. آیا طرح مدیریتی برای این میراث مستند وجود دارد؟ بله / خیر

۷. رایزنی:

۱/۷. جزئیات مشورت درباره این نامزدی را با مالک میراث، متولی و کمیته حافظه جهانی، ملی

یا منطقه ارائه نمایید.

الف) مالک: کاخ گلستان؛

ب) متولی: خانم پ. ثقه‌الاسلامی، رئیس کاخ گلستان؛

ج) کمیته ملی یا منطقه‌ای حافظه جهانی: کمیته ملی نامزدی برای برنامه حافظه جهانی.

بخش دوم) اطلاعات فردی

اطلاعات ذیل برای تصمیم‌گیری درباره این که آیا میراث مستند در فهرست ثبت شود یا خیر

به حساب نمی‌آید اما به عنوان اطلاعات اضافی در بانک اطلاعاتی وارد خواهد شد.

۸. برآورد خطرپذیری:

۱/۸. جزئیات ماهیت و محدوده خطرات نسبت به میراث مستند را شرح دهید. هیچ خطر قابل

پیش‌بینی درباره این نسخه خطی وجود ندارد. این اثر تحت شرایط امنیتی در کتابخانه کاخ گلستان

نگهداری می‌شود. این ساختمان در برابر زمین‌لرزه‌ها مقاوم‌سازی شده است و در طول جنگ عراق

علیه ایران، مجموعه‌ای از گاو‌سندوقهای بتنی مقاوم با تهویه مطبوع در زیر کاخ جهت نگهداری ایمن

گنجینه‌ای ملی ساخته شد.

۹. ارزیابی حفاظت:

۱/۹. جزئیات حفاظت از این میراث مستند را تشریح نمایید.

- به مورد ۱/۸ فوق‌الذکر رجوع شد.

- خطر عمده نسبت به این نسخه خطی در جابه‌جایی آن است که این نیز به حداقل رسیده است.

- این نسخه خطی به صورت افقی و جداگانه نگهداری می‌شود.

- تصاویر هر صفحه از این نسخه خطی با ورق‌های مخصوص از صفحه بعد جدا شده است.

(بخش سوم) معرفی کاندیدا

این معرفی‌نامه ارائه می‌شود توسط:

(لطفاً با حروف مجزا نام را درج نمایید) دکتر سید طه هاشمی

امضا تاریخ: ۱۱ مارس ۲۰۰۶ (۲۰ اسفند ۱۳۸۴)

اطلاعات اضافی

۲/۳. توصیفات:

رده: نسخه خطی مصور، نسخه خطی ۷۱۶؛

نام: شاهنامه بایسنقر؛

نویسنده: ابوالقاسم منصور ابن حسن فردوسی طوسی (فردوسی)؛

پشتیبانی: نوشته شده برای کتابخانه شاهزاده بایسنقر، نوه تیمور (تیمور لنگ)؛

خطاط: استاد جعفر آل تبریزی (بایسنقری)؛

نقاشان: ناشناس؛

تاریخ اتمام: پنجم جمادی الاول سال ۸۳۳ هجری، (۳۰ ژانویه ۱۴۳۰ پس از میلاد)؛

اندازه: ۲۶×۳۸ سانتیمتر؛

کاغذ: کاغذ کرم رنگ «خان بالیغ» (پکنی، چینی)؛

تعداد صفحات (شماره‌گذاری نشده): ۷۰۰ صفحه، ۳۱ خط؛

نقاشی‌های مینیاتور: ۲۲ نقاشی مینیاتور به سبک مدرسه هرات؛

سرلوحه و صفحات طلاکوب: کثیر؛

جلد: طلاکوب؛

سرآغاز: افتتاح سخن به ... ؛

پایان: ... که تخم سخن من پراکنده‌ام

این نسخه خطی شامل شاهنامه و مقدمه متن اصلی آن می‌باشد.

شاهنامه شامل ۶۰۰۰۰ بیت شعر می‌باشد که از کتاب ایلید نوشته هومر

بیش از هفت برابر طولانی‌تر ساخته شده است. این اشعار در ابتدا با پادشاهان افسانه‌ای ایران سر و کار دارد از جمله: کیومرث، هوشنگ، تهمورث و مشهورترین آنها جمشید. سالهای طلایی حکمرانی آنان توسط دوره ضحاک، دیکتاتور شرور که توسط اهریمن (شیطان)، از اجداد خودش، اغوا شده بود، دنبال می‌شد. او رفته رفته مستبدتر می‌گشت تا این که کاوه، یک آهنگر، او را پس از هزار سال سلطنت خلع کرد. فریدون تاج‌گذاری کرد و او که بر سرزمین بسیار پهناوری حکمرانی می‌کرد آن را بین سه پسر خود تقسیم کرد. او سرزمین ایران را به ایرج، عثمانی را به تور و سرزمین‌های عرب را نیز به سلم (سام) داد. در این قسمت از شعر، یک تصویر زیبا گذارده شده که بازگوکننده عشق شاهزاده ایرانی، زال، و شاهزاده رودابه، دختر پادشاه کابل (افغانستان) می‌باشد. آنها یک پسر دارند، رستم دستان - پهلوانی نامی ایرانیان. این اثر حماسی از درون افسانه‌های ایرانی تا دوران تاریخی پیش می‌رود و سلطنت شاهان ساسانی تا معرفی اسلام به ایران زمین و مرگ یزدگرد سوم در سال ۶۵۱ را ترسیم می‌کند. با اتمام این نسخه خطی برجسته و با شکوه در سال ۱۴۲۶، شاهزاده بایستقر دستور داد تا شرحی از زندگی فردوسی و سرودن این اثر حماسی به متن اصلی افزوده شود. دستورات او اجرا شد و الگوی اولیه به وجود آمد.

جزئیات کتابشناختی

نسخه‌ای مجلل به صورت طولی از این نسخه خطی در تهران و به مناسبت دو هزار و پانصدمین سالگرد سلطنت ایرانی چاپ شد. نسخه خطی اصلی به تفصیل در فهرست نسخ خطی که در کتابخانه سلطنتی نگهداری می‌شد، توصیف شده است و به طور مبسوط در کتابهای تخصصی هنر اسلامی به آن استناد شده است. اسناد بصری: تصاویر پیوست را ملاحظه نمایید.

تاریخچه

ابوالقاسم منصور بن حسن فردوسی طوسی (فردوسی) چهره‌ای برجسته در نظم پارسی و شاعر ملی‌گرای امپراطوری ایران بود. او در شهر طوس از شهرهای ایران در سال ۹۴۱ پس از میلاد متولد و در سال ۱۰۲۰ پس از میلاد وفات یافت. شاهکار حماسی برجسته او، شاهنامه، بر اساس اثری از دقیقی شاعر ایرانی که حدوداً در سال ۹۸۰ درگذشت و همچنین بر اساس داستانهای عامیانه چهار امپراطوری بزرگ قبل از اسلام در سرزمین‌های فارسی زبان - سلسله کاملاً افسانه‌ای پیشدادیان و کیانیان، سلسله نیمه‌تاریخی اشکانیان (شامل سلوکیان و پارتیان که واقعیت بودند) و سلسله ساسانیان ساخته شده است اگر چه نخستین تلاشها برای تلفیق این داستانها در قرن ششم^{۱۱} اتفاق افتاد اما

تحقق این امر تا ۴۰۰ سال بعد که تدوین آنها از طرف سلطان محمود غزنوی در افغانستان به فردوسی مأموریت داده شد تا این داستانها را به صورت اشعار حماسی بازنویسی کند، به تعویق افتاد. فردوسی ۳۵ سال وقت صرف نگارش شاهنامه کرد و آن را در سال ۱۰۱۰، وقتی که تقریباً ۷۰ ساله بود به پایان رسانید.

شاهنامه یکی از آثار کلاسیک جهان فارسی زبان است (آمیخته‌ای از جوامع دری، فارسی، تاجیک و زبان آسیای مرکزی) و با ایلید و انه‌ئید از جوامع فرهنگی یونانی - رومی برابری می‌کند. اشعاری از این اثر حماسی بر روی کاشی‌های تزئینی کاخ مغول در تخت سلیمان، سرزمین میراث جهانی در شمال ایران، حجاری شده است. نظیر اشعار حماسی سراسر جهان شاهنامه آشکارا به عملکرد سیاسی، جهت مشروعیت بخشیدن به سلسله‌های حاکم پرداخته و خیلی زود به موضوع مورد علاقه‌ی دربار تبدیل گشت. صدها نسخه از این اشعار تهیه شد، اما تعداد کمی مقام شاهکار را به دست آورد و تعداد خیلی کمی از آنهايي که به این مقام رسید از غارت مجموعه‌داران غربی در امان ماند. از آنجا که شاهنامه، اثری از داستانهای عامیانه بین‌المللی و همچنین جاه‌طلبی‌های سلطنتی است، بنابراین خلق آن نمادی از ذوب فرهنگ‌هایی است که به امپراطوری‌های بزرگ غرب و آسیای مرکزی بدل گشته است. حکومت مغول روابط بین ایران و چین را تسهیل کرد و تأثیر نقاشی‌های چینی به سادگی در مینیاتورهای نقاشی شده در هرات و سمرقند قابل تشخیص است.

تحریر شاهنامه در سال ۱۴۲۶ سفارش داده شد و جعفر بن آل تبریز، خطاط چیره‌دست، مسئولیت بازنویسی کتاب را بر عهده گرفت که در ۳۰ ژانویه ۱۴۳۰ به پایان رسید. عنوان بایسنقری نیز به عنوان پاداش به جعفر برای انجام وظیفه‌اش اهدا شد. این نسخه خطی همواره نزد دربار باقی ماند و از تیموریان به صفویان در قرن ۱۶ و دویست سال بعد به افشاریان منتقل شد. آقا محمدخان مؤسس سلسله قاجاریه در پایان قرن ۱۸ مقرر داشت که گنجینه‌های سلسله‌های گذشته را کنار هم جمع کنند. در زمان ناصرالدین شاه قاجار (۱۸۹۶-۱۸۴۸) کتابخانه سلطنتی با تهیه کتابهایی نظیر آلبوم باغ گل رز (مرقع گلشن) که کتابی درباری است از نقاشی‌ها و خطاطی‌های خیره‌کننده‌ای و برای جهانگیر امپراطور مغول در قرن ۱۷ به وجود آمد به اوج خود رسید. ۱۳ شاهنامه بایسنقری نیز در بخش خصوصی (اندرونی) کتابخانه سلطنتی نگهداری می‌شد و فقط برای افراد خانواده و دوستان شاه قابل دسترسی بود. در طول دوران پهلوی، کتابخانه سلطنتی به عملکرد خود ادامه داد.

<http://www.Nytimes.com/2001/05/02/arts.html?ex=1142139600&en=ef74893b99952bac&ei=5070>

۶. طرح مدیریتی:

مانند دیگر موارد موجود در کاخ گلستان، شاهنامه بایسنقری تابع دو طرح مدیریتی است: طرح مدیریتی عمومی جهت کتابخانه سلطنتی و قوانین ویژه‌ای که به نسخ خطی حائز توجه ویژه مربوط می‌شود.

۱. طرح مدیریتی عمومی: در حال حاضر کتابخانه سلطنتی در عمارت خوابگاه (کاخ خوابگاه) مستقر شده است که جایگاه مهمانان ویژه است و به طور حتم در برابر زمین‌لرزه مقاوم می‌باشد و مخازن زیرزمینی جهت نگهداری گنجینه‌هایی ملی در مواقع اضطراری وجود دارد. ساختمان به سه بخش تقسیم شده است: بخش نسخ خطی، آرشیو تصاویر و آرشیو عمومی؛
۲. طرح مدیریتی ویژه: دسترسی به شاهنامه بایسنقری و دیگر گنجینه‌های مستند ملی نظیر آلبوم باغ گل رز، به متخصصان ملی و بین‌المللی منحصر شده است. نمایشگاه‌های کوتاه‌مدت برای عموم مردم و همچنین انتشارات جدید برنامه‌ریزی شده است. نسخ خطی به طور مداوم بررسی می‌شود و سطح رطوبت همواره کنترل می‌شود. جا به جایی نیز در حداقل سطح خود نگه داشته می‌شود.

پی نوشت:

۱. تمامی تاریخها میلادی است مگر این که به آن اشاره شود.
۲. همچنین به عنوان شاهنامه مغولی نیز شناخته می شود؛ دیموت دلال هنری بود که نسخه شاهنامه - اولین شاهنامه معتبر - را قطعه قطعه کرد تا حداکثر سود را نصیب خود کند.
۳. شیلا بلر و الگ گرابر. تصاویر حماسی و تاریخ معاصر، شیکاگو، انتشارات دانشگاه شیکاگو، ۱۹۸۰.
۴. شاهنامه طهماسبی نیز نامیده می شود؛ هفتون مسئول پیشین هیأت امنای موزه متروپولیتن در نیویورک بود که نسخه را قطعه قطعه کرد.
۵. ویلفر دبلانت راه طلایی به سمرقند، لندن، هیش هیلتون، ۱۹۷۳.
۶. شیلا بلر و جانانان بلوم. هنرهای اسلامی، هنگ کنگ، انتشارات ، ۱۹۹۷.
۷. استوارت کری ولش. شاهنامه یک پادشاه، شاهنامه شاه طهماسب، نیویورک، انتشارات هلوتیکا، ۱۹۷۲.
۸. مارتین برنارد دیسکون و استوارت کری ولش. شاهنامه هفتون، جلد ۱ و ۲، کمبریج، ماساچوست، انتشارات دانشگاه هاروارد، ۱۹۸۱.
۹. سورن ملیکین. تخریب یک گنجینه، داستان غم انگیز یک نسخه خطی، ایترنشال هرالد تیپون، لندن، ۲۷ آوریل ۱۹۹۶، http://www.cais-soas.com/CAIS/Arty_mao
۱۰. بدری آتابای. فهرست کتب خطی کتابخانه سلطنتی، شماره ۳۴۱، صفحات ۴۶-۸۴۰ و ۵ صفحه رنگی.
۱۱. نورا تیتلی. نقاشیهای مینیاتور ایرانی، لندن؛ کتابخانه بریتانیا، ۱۹۸۳.
۱۲. مارگارت بینگر. جین تیلوس و سوزان دوفورد. ویراستاران، سخن حماسی در جهان معاصر: اشعار اجتماع شعری، انتشارات دانشگاه کالیفرنیا، استنفورد، ۱۹۹۹.
۱۳. الین سیولینو. بهشت امپراطوری در پایان جستجویی برای نقاشیهای تذهیب شده قرار دارد، تایمز نیویورک، ۲ می ۲۰۰۱.